

हायर सेकेण्डरी परीक्षा वर्ष 2013–2014
आदर्श प्रश्नपत्र
संस्कृत सामान्य

Time : 3 Hours

Maximum Marks : 100

निर्देश :- (1) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः सन्ति ।

(2) प्रश्नानां सम्मुखे अंका प्रदत्ताः ।

1. उचित विकल्पं चित्वा लिखत— 1x5
- (क) 'लम्बोदरः' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति—
(i) कर्मधारय समासः (ii) तत्पुरुष समासः
(iii) द्वन्द्व समासः (iv) बहुब्रीहिः समासः ।
- (ख) "रामलक्ष्मणौ" इत्यस्मिन् पदस्य समास विग्रहः अस्ति—
(i) रामश्च लक्ष्मणश्च (ii) रामः च लक्ष्मणः च ।
(iii) रामौ लक्ष्मणौ (iv) राम लक्ष्मण ।
- (ग) "पंचवटी" पदे समासः अस्ति—
(i) बहुब्रीहिः समासः (ii) तत्पुरुष समासः
(iii) द्विगु समासः (iv) द्वन्द्व समासः
- (घ) "हिम+आलयः" इत्यस्य पदस्य सन्धिः अस्ति—
(i) हिमालयः (ii) हिमालाय
(iii) हिमालयात् (iv) हिमालयस्य
- (ङ) "घनश्यामः" इत्यस्य समास विग्रहः अस्ति—
(i) घनः इव श्यामः (ii) घन इव श्यामः
(iii) घने इव श्यामः (iv) घनो श्यामः
2. उचित विकल्पं चित्वा लिखत— 1x5
- (क) अधोलिखितेषु अव्ययम् अस्ति
(i) अद्य (ii) भवान्
(iii) कविनाम् (iv) विद्या

- (ख) अधोलिखितेषु अव्ययम् नास्ति –
 (i) यत्र (ii) अत्र
 (iii) तत्र (iv) पुस्तकम् ।
- (ग) “अरुणः संस्कृतं गीतं च पठति । इत्यस्मिन् वाक्ये अव्ययं पदंप्रयुक्तम् अस्ति ।
 (i) अरुणः (ii) संस्कृतम्
 (iii) गीतम् (iv) च ।
- (घ) “सदा+एव” इत्यस्मिन् पदे सन्धि अस्ति—
 (i) सदेव (ii) सदैव
 (iii) सैदव (iv) सदाएव
- (ङ) “पराजयः पदे” उपसर्गः अस्ति—
 (i) पर (ii) अजय
 (iii) परा (iv) जयः

3. उचित विकल्पं चित्वालिखत—

1x5

- (क) अधोलिखितेषु तुमुन प्रत्ययः अस्ति—
 (i) पठितुम् (ii) पाठितुम्
 (iii) पाठतुमुन् (iv) पठेतुम् ।
- (ख) “हसित्वा” पदे प्रत्ययः अस्ति—
 (i) क्त्वा (ii) क्त
 (iii) शानच (iv) कित्तन
- (ग) “गतः” पदे प्रत्ययः अस्ति—
 (i) क्तवतु (ii) क्त
 (iii) तुमुन (iv) तव्यत्
- (घ) “जगदीशः” इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति—
 (i) स्वर सन्धिः (ii) यण् सन्धिः
 (iii) व्यंजन सन्धिः (iv) विसर्ग सन्धिः

(ङ) अधोलिखितेषु ल्यप प्रत्ययः अस्ति—

- (i) नेतुम् (ii) विहस्य
(iii) गेयम् (iv) सेवमान ।

4. उचित विकल्पं चित्वा लिखत—

1x5

(क) भवेत् इत्यत्र लकारः अस्ति—

- (i) लटलकारः
(ii) लृटलकारः
(iii) लोटलकारः
(iv) विधिलिङ् लकारः ।

(ख) पचति अस्मिन् पदे पुरुषः अस्ति—

- (i) प्रथम पुरुषः
(ii) मध्यम पुरुषः
(iii) उत्तम पुरुषः
(iv) कोऽपि नास्ति ।

(ग) लभन्ते इत्यत्र वचनम् अस्ति—

- (i) एक वचनम्
(ii) द्वि वचनम्
(iii) बहुवचनम्

(घ) केवलमीश्वरेच्छा । (भाग्यवती/वलीयसी)

(ङ) अल्पारम्भः । (श्रेयकरः/क्षेमकरः)

प्रश्न-5 उचित विकल्पं चित्वा लिखत्

1x5

(क) सज्जनः इत्यस्य विलोमशब्दः अस्ति ।

- (i) विद्वान्
(ii) पण्डितैः
(iii) दुर्जनः
(iv) गुरुजनः

(ख) 'सलिलम्' इत्यस्य पर्यायशब्दः अस्ति ।

(i) अलम

(ii) कुलम्

(iii) धनम्

(iv) जलम्

(ग) भक्षकः इत्यस्य विलोम शब्दः अस्ति—

(i) मूर्खः

(ii) रक्षकः

(iii) दुर्जनः

(iv) पतितः

(घ) "विदुषा" इत्यस्मिन् पदे विभक्ति अस्ति—

(i) द्वितीया

(ii) पंचमी

(iii) तृतीया

(iv) सप्तमी ।

(ङ.) अधोलिखितेषु पंचमी विभक्तिः अस्ति—

(i) मनसोः

(ii) मनांसि

(iii) मनः

(iv) मनसः

6. अधोलिखितेषु त्रयाणां प्रश्नानाम् उत्तराणि एक वाक्येन संस्कृत भाषायां लिखत । 2x3

(क) सोम शर्मा कस्य गृहे रात्रौ स्थितः ?

(ख) की दृशे भगवते नमः ?

(ग) कस्य विद्या निष्फला भवति ?

(घ) कः हितकारकः ?

7. अधोलिखितेषु एकस्य कवेः संक्षिप्त परिचयम् लिखत ।

2

(1) महाकविः भारविः (2) भासः (3) श्रहर्षः (4) भवभूतिः

8. महाकवि कालिदासस्य द्वि रचना लिखत—

2

9. अधोलिखितेषु एकस्य साहित्यकं परिचयं लिखत— 2
- (i) रामायण
(ii) उपनिषदः
(iii) पुराणः
10. कति वेदाः सन्ति ? द्वि नाम लिखत । 2
11. त्रयाणां अशुद्धकारकवाक्यानां शुद्धिः करणीया— 1x3
- (i) बालकात् मोदकम् रोचते ।
(ii) श्री गणेशम् नमः ।
(iii) वृक्षस्य पत्रम पतति ।
(iv) सीता रामं सह वनम् अगच्छत ।
12. शुद्ध वाक्यानां समक्षे 'आम' अशुद्ध वाक्यानां च समक्षे 'न' इति लिखत— 1x4
- (क) रामेण' तृतीया विभक्ति न अस्ति ।
(ख) जन्मनाम् षष्ठी विभक्ति बहुवचनम् अस्ति ।
(ग) पूर्वा प्रथमाविभक्ति अस्ति ।
13. युग्ममेलनम् कुरुत— 4
	“अ”	“ब”
1.	नमो	(क) यः पुंसाम
2.	गिरजा	(ख) गंगालहरी
3.	योगेन लभ्यो	(ग) भगवते
4.	जगन्नाथ	(घ) मतिः
14. अधोलिखितप्रश्नानां उत्तराणि एक पदेन लिखत— 1x4
- (क) सोमस्य सुतः कः ?
(ख) भरतस्य मातुः नाम किम् अस्ति ?
(ग) मनुष्याणां चक्षुः किम् ?
(घ) कण्वस्य पुत्र्याः नाम किम् ?

(ख) वृक्षाः पर्यावरणस्य मूलाधायकाः सन्ति। तेषां कर्तने एवं जलप्लावनं भवति। जलप्लावनेन बहवो ग्रामा ध्वसन्ते। अकाले भूकम्पनं भवति। भूक्षरणमपि भवति अतः अस्माभिः वृक्षारोपणम् अवश्यम् कर्तव्यम्।

- (i) के पर्यावरणस्य मूलाधायकाः सन्ति ?
- (ii) वृक्षाणां कर्तने किं भवति ?
- (iii) कदाभूकम्पनं भूक्षरणं च कदा भवतः ?
- (iv) अस्माभिः किं कर्तव्यम् ?

19. अधोलिखित पद्यांशौ पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।

1x4

- (क) मानं हित्वा प्रियो भवति।
क्रोधं हित्वा न शोचति।।
कामं हित्वाऽर्थवान् भवति।
लोभं हित्वा सुखी भवेत्।।

प्रश्नाः—

- (i) कं हित्वा न शोचति ?
 - (ii) कामं हित्वा कथं भवति ?
 - (iii) मानं हित्वा कथम् भवति ?
 - (iv) कं हित्वा सुखी भवेत् ?
- (ख) अम्भोजिनी वन विहार विलासमेव
हंसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता।
न तस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धा
वैदग्ध्य कीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः।।

प्रश्नाः—

- (i) कुपितः विधाता हंसस्य किम् करोति ?
- (ii) हंसस्य कः गुणः ?
- (iii) हंसस्य प्रसिद्धां कीर्तिम अपहर्तुं कः न समर्थः ?
- (iv) 'त्वस्य' पदस्य सन्धि विच्छेदम् कुरुत ?

20. मित्रं कृते पत्रम् लिखत—

4

अथवा

स्थानान्तरणप्रमाणपत्रम् स्वीकर्तुं स्वस्य प्राचार्यस्य कृते प्रार्थनापत्रम् संस्कृते लिखत।

21. अधोलिखित अपठित गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानां उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् लिखत ।
(क) संसारे जनाः सुखम् इच्छन्ति । सुखं च धनेन एवं प्राप्तुं शक्यते । अतः धनोपार्जनस्य आवश्यकता भवति यस्य पार्श्वे धनं भवति सः सुखेन शेते । निर्धनं पुरुषं तु मित्राणि अपि त्यजन्ति । चौर्येण, कपटेन, च प्राप्तं धनं विनाशकरं भवति । कृषि कर्मणा, व्यापारेण, परिश्रमेण च प्राप्तं धनं फलानि । यद् धनं फलति तेनैव सुखं प्राप्तये । धनहीनाऽपि सुखी भवति । सुखं तु मनसा अनुभूयते । यत्र संतोषः तत्रैव वस्तुतः सुखम् ।

प्रश्ना :-

5

- (i) कुत्र जनाः सुखम् इच्छन्ति ?
- (ii) केन प्राप्तम् धनम् विनाशकरम् भवति ?
- (iii) सुखं कथं प्राप्तुम् शक्यते ?
- (iv) कथं धनोपार्जनस्य आवश्यकता भवति ?
- (v) गद्यांशस्य उचित शीर्षकं लिखत ।

22. अधोलिखितेषु एकस्मिन् विषये शतशब्देषु संस्कृतभाषायां निबंधम् लिखत— 10

- (i) अस्माकम् देशः
- (ii) भारतीय संस्कृति
- (iii) परोपकारः
- (iv) लोकमान्य तिलकः

— — XX — —

हायर सेकेण्डरी परीक्षा वर्ष 2013–2014
आदर्श उत्तर
संस्कृत सामान्य

1.

- (क) (iv) बहुब्रीहिः समास
(ख) (i) रामश्च लक्ष्मणश्च
(ग) (iii) द्विगु समासः
(घ) (i) हिमालयः
(ङ) (ii) घन इव श्यामः

2.

- (क) (i) अद्य
(ख) (iv) पुस्तकम्
(ग) (iv) च
(घ) (ii) सदैव
(ङ) (iii) परा

3.

- (क) (i) पठितुम्
(ख) (i) क्त्वा
(ग) (ii) क्त
(घ) (iii) व्यंजन सन्धि
(ङ) (ii) विहस्य

4.

- (क) (iv) विधिलिगं लकारः
(ख) (i) प्रथम पुरुषः
(ग) (iii) बहुवचन
(घ) बलीयसी
(ङ) क्षेमकरः

5. (क) (iii) दुर्जनः
 (ख) (iv) जलम्
 (ग) (ii) रक्षकः
 (घ) (iii) तृतीया
 (ङ.) (iv) मनसः
6. (क) सोमशर्मा रात्रौ कस्यचिद् ग्राम भट्टस्य गृहे स्थितः ।
 (ख) अखिलशक्तिधर पुरुषाय भगवते नमः ।
 (ग) यः अधीयानः पण्डिततम्मन्यमानः विद्यया ।
 (घ) पण्डितः शत्रुः अपि हितकारकः ।
7. कवेः संक्षिप्त परिचयं—
 दृष्ट्वा अंकद्वयं प्रदेयाः
8. कुमार सम्भवम् । (ii) अभिज्ञान शाकुन्तलम्, मेघदूतम्, रघुवंशम्
9. सम्पूर्ण साहित्य परिचय कृते ।
 अंका द्वयं निर्धारितम् ।
10. चत्वारः वेदाः सन्ति (1) ऋग्वेद, (2) यजुर्वेद (3) सामवेद (4) अथर्ववेदः
11. (क) बालकाय मोदकं रोचते ।
 (ख) श्री गणेशाय नमः ।
 (ग) वृक्षात् पत्रं पतति ।
 (घ) सीता रामेण सह वनम् अगच्छत ।
12. (क) न
 (ख) आम्
 (ग) न
13. "अ" "ब"
 (क) नमो भगवते
 (ख) गिरजा मतिः
 (ग) योगेन लभ्यो यःपुंसाम्
 (घ) जगन्नाथ गंगालहरी

14. (क) बुधः
(ख) कैकेयी
(ग) ज्ञानम्
(घ) शकुन्तला
15. (i) भाषाऽस्ति
(ii) भारतस्य
(iii) संस्कृत भाषा
(iv) व्याकरणा दिदोषरहित
(v) एषा
(vi) कथनेन
(vii) भारतीय भाषाणां
(viii) महदादरो
16. प्रत्येक शुद्ध सुभाषितस्य कृते अङ्कद्वयं निर्धारितम् ।
17. (i) दुराचारः
(ii) कथयन्तु
(iii) वृक्षाः
(iv) सरितो
18. (क)
(i) राज्ञा ब्रम्हमुहूर्ते शयनादुत्थाय नदी स्नानार्थं प्रस्थितः ।
(ii) सिंहद्वार समीपे काचिंत सुन्दरीं सवेगं बहिर्गच्छन्ती आसीत् ।
(iii) भो महाराज । अहं धनलक्ष्मीः इति सा प्राह ।
(iv) तस्या वचनानि श्रुत्वा “सुध! भवती यथामति गच्छतु “पुनर्दर्शनाय” इति राजा विनयं प्राह ।

(ख)

- (i) वृक्षाः पर्यावरणस्य मूलाधायकाः सन्ति ।
- (ii) वृक्षाणां कर्तने जलप्लावनं भवति ।
- (iii) अकाले भूकम्पन्नं भूक्षरणं च भवतः ।
- (iv) अस्माभिः वृक्षारोपणम् कर्तव्यम् ।

19.

(क)

- (i) क्रोधं हित्वा न शोचति ।
- (ii) कामं हित्वा अर्थवान् भवति ।
- (iii) मानं हित्वा प्रियो भवति ।
- (iv) लोभं हित्वा सुखी भवेत् ।

(ख)

- (i) कुपतिः विधाता हंसस्य हन्ति ।
- (ii) हंसस्य दुग्धं जलं भेदविधौ गुणः प्रसिद्धः ।
- (iii) हंसस्य प्रसिद्धा कीर्तिम् अपहर्तुं विधाता न समर्थः ।
- (iv) तु+अस्य

20. पत्रे सङ्केत संबोधनं दिनांक भाषादिकं च दृष्ट्वाकृते चत्वारः अङ्काः प्रदानीयाः ।

21.

- (i) संसारे ।
- (ii) चौर्येण कपटेन च ।
- (iii) सुखं प्राप्तुं धनोपार्जनस्य आवश्यकता भवति ।
- (iv) धनहीनोऽपि ।
- (v) संतोषः परमसुखम् ।

22.

सम्पूर्णशुद्धनिबंधस्य कृते दशअङ्काः निर्धारिताः सन्ति ।

— — X X — —